

กลวิธีทางภาษาในวรรณกรรมเสียดสี เพื่อสร้างความตลกขบขันของไทย*

อุมารณ์ สังขมาน**

บทคัดย่อ

วรรณกรรมที่ทำให้คนในสังคมหนึ่งรู้สึกขบขันอาจจะไม่ได้ทำให้คนอีกสังคมหนึ่งรู้สึกเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะคนในแต่ละสังคมต่างก็มีความคิดและความเชื่อที่แตกต่างกัน วรรณกรรมเสียดสีจึงเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีความโดดเด่นอย่างมากในเรื่องการใช้ภาษาเพื่อสร้างความตลกขบขันในสังคมไทยรวมทั้งน่าจะมีกลวิธีทางภาษาที่มีลักษณะเฉพาะ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาของวรรณกรรมเสียดสีที่สร้างความตลกขบขัน ซึ่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าได้มาจากการสุ่มตัวอย่างเพลงฉ่อยในการแสดงจำอวดหน้าม่านของรายการคุณพระช่วย จำนวน 40 ตอน

จากการศึกษาพบว่ากลวิธีทางภาษาในวรรณกรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขันมี 6 กลวิธี ได้แก่ การใช้ถ้อยคำเชิงคำถามวาทศิลป์ การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบ การใช้ถ้อยคำล้อเลียน การใช้ถ้อยคำกระทบ การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม และ การใช้ถ้อยคำประชดประชัน กลวิธีเหล่านี้ล้วนเป็นกลวิธีที่ผู้พูดละเมียดหลักในกฎการสนทนาของไกรซ์ (Grice, 1975) เพื่อก่อให้เกิดความหมายบ่งชี้โดยนัยทั้งสิ้น

* บทความนี้ได้นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “การวิเคราะห์วรรณศิลป์: ภาพลักษณ์ของสังคมที่สะท้อนในภาษา” วันที่ 18-19 ตุลาคม 2555 ณ ห้องประชุมชั้น 3 อาคาร 5 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาวิทยาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: fhumups@ku.ac.th

คำสำคัญ: กลวิธี; วิจารณ์เสียดสี; ความตลกขบขัน; การละเล่นพื้นบ้าน;
ภาษาและวัฒนธรรม

Linguistic Strategies Used in Satirical Discourse to Create the Thai Sense of Humor^{*}

Umaporn Sungkaman^{**}

Abstract

A speech act that can make people in one community laugh may not be able to do so in another community. This is because people in each society have different ideas and beliefs. The satirical speech act is an outstanding speech act for the humor in Thai society. Moreover, this speech act may use language strategies which are unique. This article focuses on what the strategies in humorous satirical speech acts are. The data here were collected by sampling *phleng choi* in the comic introductions to 40 episodes of the *Khunprachuai* Program.

The results of the study revealed that there are six strategies in satirical speech acts for humor. These are rhetoric question, comparison, parody, sarcasm, directive satire, and irony. All of these strategies flout the maxim principle in the cooperative principle of Grice.

^{*} This paper was presented at the national conference, "Analysis of Speech Style: Reflection of Social Image in Language," Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand, October 18-19, 2012.

^{**} Assistant Professor, Department of Linguistics, Kasetsart University, fhumups@ku.ac.th.

Keywords: strategies; satirical speech act; humor; native amusement;
language and culture

1. บทนำ

ถ้อยคำที่ทำให้คนในสังคมหนึ่งๆ รู้สึกขบขันอาจไม่ได้ทำให้คนในอีกสังคมหนึ่งรู้สึกขบขัน ทั้งนี้เพราะคนในแต่ละสังคมมีความคิดและความเชื่อที่แตกต่างกัน และถ้อยคำที่สร้างความตลกเหล่านี้จะมีประสิทธิผลในการสื่อสารหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการรวมทั้งปัจจัยด้านภาษาและวัฒนธรรม ความตลกขบขันในแต่ละวัฒนธรรมและการใช้ภาษาในการสร้างความตลกจึงน่าจะมีลักษณะเฉพาะ

จากโครงการนำร่องที่ศึกษาประเภทวาทกรรมที่สร้างความตลกขบขันในเพลงฉ่อยพบว่าการใช้ภาษาเพื่อสร้างความตลกขบขันนั้นมีการใช้วาทกรรมได้หลายประเภท อาทิ วาทกรรมแนะนำ วาทกรรมขอร้อง วาทกรรมบอกกล่าว และวาทกรรมที่สร้างความตลกขบขันในภาษาไทยที่ปรากฏเป็นจำนวนมากประเภทหนึ่งได้แก่ วาทกรรมเสียดสี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนัทธนัย ประสานนาม (2548) ที่ศึกษาเรื่องสันแนวเสียดสีของไทยและพบว่าการเสียดสีมีกลวิธีที่หลากหลายและกลวิธีสร้างความขบขันเป็นสิ่งที่โดดเด่นมาก

วาทกรรมเสียดสีเป็นการใช้ภาษาด้วยวาทกรรมอ้อมซึ่งผู้รับสารจำเป็นต้องตีความ กล่าวคือ วาทกรรมเสียดสีโดยทั่วไปมีความหมายต่างกับความหมายที่ปรากฏตามรูปภาษา ทั้งนี้ผู้พูดมีเจตนาเพื่อตำหนิหรือวิพากษ์วิจารณ์ข้อบกพร่องของผู้ฟังสำหรับวาทกรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขันนั้นแม้ผู้แสดงจะใช้วาทกรรมประเภทนี้เพื่อสร้างความบันเทิงให้กับผู้ฟังเป็นสำคัญ แต่ในบริบทของการแสดงก็ยังคงเป็นการกล่าวถ้อยคำเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ข้อผิดพลาดหรือข้อบกพร่องของผู้อื่น เช่นเดียวกับการเสียดสีในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป แต่ที่วาทกรรมเสียดสีนี้สามารถสร้างความตลกขบขันให้กับผู้ชมก็น่าจะเป็นเพราะมีกลวิธีทางภาษาที่ทำให้เกิดความตลกขบขันได้ การสร้างความบันเทิงด้วยความตลกขบขันในสังคมไทยมีหลายประเภทและเป็นสิ่งที่มีมาช้านาน เช่น การแสดงละครนอก การแสดงลิเก การแสดงจำพวก

การแสดงจำพวกเป็นศิลปะการแสดงตลกเพื่อความบันเทิงประเภทหนึ่งที่มีการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างความตลกขบขันและอาศัยความสามารถทางภาษาของผู้แสดงอย่างมาก ปัจจุบันการแสดงประเภทนี้มีค่อนข้างน้อย เนื่องจากผู้แสดงต้องมี

ความสามารถในการขับร้องเพลงน้อย การใช้ภาษาร้อยกรอง และต้องมีไหวพริบทางภาษาที่ทำให้เกิดความตลก การสร้างความตลกขบขันผ่านการขับร้องในเพลงน้อยที่นำเสนอในรายการหนึ่งคือการแสดงจำวัดของคณะจำวัดหน้าม่านในรายการคุณพระช่วย การขับร้องเพลงน้อยของคณะนี้เป็นการผสมผสานศิลปะพื้นบ้านในภาคกลางที่มีรูปแบบเฉพาะตัวกับการแสดงตลกเข้าด้วยกัน กล่าวคือเพลงน้อยซึ่งเป็นการร้องโต้ตอบกันคล้ายกับบทสนทนา เดิมใช้ร้องระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงโต้ตอบกัน แต่เพลงน้อยของคณะนี้เป็นการแสดงจำวัดหรือแสดงตลกบนเวทีในสื่อโทรทัศน์เพื่อให้ความบันเทิงโดยผูกเป็นเรื่องราวที่เป็นกระแสสังคมในปัจจุบันโต้ตอบกันและสอดแทรกข้อคิดผ่านภาษาที่สร้างความตลกขบขัน

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่าวัจนกรรมเสียดีในการสร้างความตลกขบขันน่าจะมีลักษณะเฉพาะที่ควรศึกษาและมีกลวิธีทางภาษาที่น่าสนใจด้วย ดังนั้น การศึกษาจึงมุ่งศึกษากลวิธีทางภาษาของวัจนกรรมเสียดีที่สร้างความตลกขบขันของไทยโดยศึกษาจากการแสดงจำวัดของคณะจำวัดหน้าม่านในรายการคุณพระช่วย ว่าวัจนกรรมเสียดีเพื่อสร้างความตลกขบขันนี้มีการใช้กลวิธีทางภาษากลวิธีใดบ้าง

2. วัจนกรรมเสียดี

ทฤษฎีวัจนกรรม (Speech Act Theory) ทั้งแนวคิดของออสติน (Austin, 1962) และ เซิร์ล (Searle, 1969) อ้างในสุจริตลักษณ์ ดีมดุง (2549) ต่างมีความเห็นตรงกันว่าวัจนกรรมหมายถึงการกระทำด้วยคำพูดหรืออาจกล่าวได้ว่าวัจนกรรมเป็นถ้อยคำที่สามารถบ่งการกระทำบางประการของผู้พูดได้ เช่น วัจนกรรมสัญญาจะบ่งการกระทำว่าผู้พูดมีเจตนาจะทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งในอนาคต วัจนกรรมตำหนิมีเจตนาเพื่อกล่าวโทษหรือติเตียนในสิ่งที่ผู้ฟังทำในอดีต และวัจนกรรมขำขันเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีเงื่อนไขเหมาะสม (felicity condition) โดยแต่ละวัจนกรรมจะมีเงื่อนไขเหมาะสมต่างกันไป ซึ่งเซิร์ลได้กล่าวถึงเงื่อนไขเหมาะสมแตกต่างกับออสติน โดยการเพิ่มวัจนกรรมประพจน์และตัดเงื่อนไขปฏิบัติการของออสตินออก ดังนั้นวัจนกรรม

เสียดสีที่ผู้วิจัยใช้ในงานวิจัยนี้ได้ปรับจากแนวคิดของเซอร์ลีให้เหมาะสมกับการศึกษา
นี้จึงมีเงื่อนไขเหมาะสมดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 1

แสดงเงื่อนไขเหมาะสมของวัจนกรรมเสียดสี

เงื่อนไขเหมาะสม	วัจนกรรมเสียดสี
วัจนกรรมประพจน์	การบ่งชี้ความผิดพลาดหรือข้อบกพร่องของผู้ฟังหรือผู้อื่น ในอดีต
การเตรียมการ	ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายไม่ตรงกับความหมาย ประจำรูปเพื่อบ่งชี้ความบกพร่องหรือความผิดพลาดที่ เกิดขึ้น
ความซื่อสัตย์	ความตั้งใจของผู้พูดให้ความหมายของถ้อยคำแตกต่างกับ ความหมายของรูปภาพ
เงื่อนไขพันธะ	ผู้ฟังต้องรับภาระในการตีความตามเจตนาให้ได้

จากตารางจะเห็นว่าเงื่อนไขเหมาะสมของวัจนกรรมเสียดสีนั้นจะต้อง
ประกอบด้วยเงื่อนไขเหมาะสมทั้งสิ้นเงื่อนไข ซึ่งวัจนกรรมเสียดสีต้องเป็นการกล่าว
ถ้อยคำที่ผู้พูดวิจารณ์หรือบ่งชี้ความผิดพลาดหรือข้อบกพร่องของผู้ฟังหรือผู้อื่นซึ่ง
กระทำแล้วในอดีต โดยผู้พูดตั้งใจสื่อความหมายให้ไม่ตรงตามรูปภาพเพื่อให้ผู้ฟัง
ซึ่งหมายถึงผู้ร่วมแสดงตีความเอง

จากเงื่อนไขเหมาะสมข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า วัจนกรรมเสียดสีหมายถึง
วัจนกรรมที่ผู้ใช้ถ้อยคำหรือผู้พูดมีเจตนาวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่น ซึ่งอาจหมายถึงผู้ร่วม
แสดงหรือผู้อื่นที่ไม่ได้อยู่บนเวทีการแสดงด้วยการบ่งชี้ข้อผิดพลาดความบกพร่อง
หรือจุดอ่อนของผู้อื่น โดยใช้วัจนกรรมอ้อม ซึ่งสอดคล้องกับจันทิมมา หวังสมโชค
(2549, น. 89) ที่กล่าวถึงสาเหตุของการใช้วัจนกรรมเสียดสีที่ก่อให้เกิดความตลก
ขบขันว่ามีหลายสาเหตุ ได้แก่ การระรานด้วยคำพูด การแสดงออกถึงความก้าวร้าว

รวมทั้งการระบายความรู้สึกของตน และถึงแม้ว่าเจตนาของการแสดงเป็นการสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมเพราะจะต้องทำให้ผู้ฟังรู้สึกตลกขบขันด้วยแต่เจตนาของการใช้ถ้อยคำขณะนั้นเป็นถ้อยคำในบริบทของการแสดงที่ผู้พูดต้องการบ่งชี้หรือวิพากษ์ข้อผิดพลาดของผู้อื่น

รอสเซน-นิล และ เฮนรี (Rossen-Knill & Henry, 1997, p. 747) กล่าวถึงขอบเขตของการล้อเลียน (parody) การประชดประชัน (irony) และการเสียดสี (satire) ไว้ว่าวัจนกรรมทั้งสามประเภทนี้มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงแต่มีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกันด้วย อย่างไรก็ตามในบทความนี้จะใช้เกณฑ์เงื่อนไขเหมาะสมของวัจนกรรมเสียดสีที่แสดงไว้ดังตารางที่ 1 กล่าวคือวัจนกรรมใดมีเงื่อนไขเหมาะสมดังกล่าวไว้ในตารางที่ 1 ถือเป็นวัจนกรรมเสียดสีทั้งสิ้น

การศึกษาเรื่องความหมายบ่งชี้โดยนัยมีความสัมพันธ์กับหลักการความร่วมมือ (The Co-operative Principle) เพื่ออธิบายสิ่งที่ผู้พูดหรือตีความความหมายของถ้อยคำ หลักการนี้มีแนวคิดที่ว่า “Make your contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged” (Levinson, 1983, p. 101) ซึ่งมีใจความสำคัญว่า ให้ผู้ร่วมสนทนามีส่วนร่วมในการสนทนาเท่าที่จำเป็นที่ต้องการของผู้ร่วมสนทนาคนอื่นๆ โดยการยอมรับวัตถุประสงค์หรือทิศทางๆ ในการแลกเปลี่ยนการสนทนาที่ตนมีส่วนร่วมด้วย กล่าวคือ การสนทนาจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อผู้ร่วมสนทนาให้ความร่วมมือ หลักการความร่วมมือนี้ประกอบด้วยหลักการสนทนา 4 หลัก ได้แก่ หลักคุณภาพ หลักปริมาณ หลักตรงประเด็น และหลักวิธีพูด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- 1) หลักคุณภาพ (Maxim of Quality) เป็นหลักการที่ผู้พูดต้องไม่พูดในสิ่งที่รู้ว่าไม่จริง หรือไม่พูดในสิ่งที่ไม่มีหลักฐานเพียงพอ
- 2) หลักปริมาณ (Maxim of Quantity) เป็นหลักการที่ผู้พูดต้องพูดในสาระที่พอเหมาะกับวัตถุประสงค์ของการสนทนาเท่านั้น ต้องไม่สละสลวยมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น

- 3) หลักตรงประเด็น (Maxim of Relevance) เป็นหลักการที่ผู้พูดพูดเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับการสนทนาเท่านั้น
- 4) หลักวิธีพูด (Maxim of Manner) เป็นหลักการที่ผู้พูดต้องพูดให้ชัดเจน โดยการหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่คลุมเครือหรือกำกวม และควรพูดให้กระชับ

ไกรซ์ (Grice, 1975, p. 45) อ้างโนเลวินสัน (Levinson, 1983, pp. 100-118) เชื่อว่าหลักการทั้งสี่หลักนี้จะทำให้การสนทนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามในชีวิตประจำวันคนส่วนใหญ่ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการสนทนาทั้ง 4 หลักนี้ตลอดเวลาในการละเมิดหลักการสนทนาเหล่านี้มักจะก่อให้เกิดความหมายบ่งชี้โดยนัยผู้ฟังต้องตีความความหมายที่แฝงอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้น ทั้งนี้การละเมิดหลักการสนทนาที่ก่อให้เกิดความหมายบ่งชี้โดยนัยนี้ผู้พูดมักจะมีวัตถุประสงค์ในการใช้ภาษาที่แตกต่างกันไป เช่น เพื่อกลบเกลื่อน เพื่อความสุภาพ หรือเพื่อความตลกขบขัน

วัจนกรรมเสียดสีเป็นวัจนกรรมที่ละเมิดหลักการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งการละเมิดหลักการดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดความหมายบ่งชี้โดยนัย และวัจนกรรมเสียดสีมีเงื่อนไขเหมาะสมที่ทำให้ต้องมีการตีความเสมอ การศึกษาความตลกจึงเป็นที่สนใจของนักวิชาการจากศาสตร์หลายแขนง ดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

3. การศึกษาเรื่องตลก

อารมณ์ขันหรือความตลกขบขันเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งสำหรับการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ เพราะว่าความตลกขบขันของผู้พูดสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ร่วมสนทนาได้ ในการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันนั้น วัจนกรรมต่างๆ ที่ผู้พูดใช้จะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ถ้าพิจารณาตามองค์ประกอบของการสื่อสาร ปัจจัยที่ใช้ในการพิจารณาจะประกอบด้วย ผู้พูด ผู้ฟัง สาร และสื่อ นอกจากนี้การศึกษาเรื่องตลกยังมีผู้นำแนวคิดในด้านต่างๆ มาวิเคราะห์หลายศาสตร์ เช่น แนวคิดทางวัจนปฏิบัติศาสตร์ สัมพันธสาร จิตวิทยา ภาษาศาสตร์เชิงสังคม

แนวคิดทางวินปฏิบัติศาสตร์และสัมพันธสารเป็นการศึกษาโครงสร้างหรือองค์ประกอบ รวมทั้งวัจนกรรม ดังที่นอร์ริก (Norrick, 2003) กล่าวถึงการศึกษาเรื่องตลกกว่าประเด็นที่มีผู้ศึกษามีประเด็นหลัก 5 ประเด็น ได้แก่ โครงสร้างของเรื่องตลก รูปแบบของเรื่องตลก หน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในเรื่องความตลก กระบวนการของเรื่องตลกทั้งเชิงเดี่ยวและเชิงซ้อน รวมทั้งการพรรณนาเรื่องการเล่นคำ (wordplay) และการเล่าเรื่องตลก (joke) นอกจากนี้ นอร์ริก (Norrick, 2000, p. 170) ยังได้กล่าวถึงโครงสร้างของเรื่องตลกกว่าประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนได้แก่ ส่วนเนื้อความ (build-up) ส่วนส่งมุขตลก (pivot) และส่วนยิงมุขตลก (punchline) โดยทั้งสามองค์ประกอบนี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในส่วนเนื้อความเป็นเนื้อหาของเรื่องเล่า และส่วนส่งมุขตลกเป็นส่วนที่สำคัญมากเพราะส่วนส่งมุขตลกเป็นคู่วัจนกรรม (adjacency pairs) กับส่วนยิงมุขตลกซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้เกิดความตลกขบขัน

แนวคิดทางจิตวิทยา เช่น งานของมีโอและแกรสเซอร์ (Mio & Graesser, 1991) อ้างในเชฟเฟอร์ (Schaffer, 2005, p. 446) ว่ามีทฤษฎีที่กล่าวถึงหน้าที่ของเรื่องตลก 3 ทฤษฎี ทฤษฎีแรกคือทฤษฎีความเหนือกว่า (Superiority theories) ซึ่งจะสัมพันธ์กับการดูถูก (disparagement) การล่วงละเมิด (aggression) และความไม่เป็นมิตร (hostility) โดยเน้นที่องค์ประกอบของความตลกขบขันที่จะทำให้เรารู้สึกเหนือกว่าคนอื่น ๆ ในเรื่องพฤติกรรมบางประเภทส่วนทฤษฎีที่สองคือทฤษฎีความไม่เข้ากัน (Incongruity theories) ทฤษฎีนี้เน้นที่ความแตกต่างระหว่างความคาดหวังกับความเป็นจริงและทฤษฎีสุดท้ายคือ ทฤษฎีการบรรเทา (Relief theories) ซึ่งเป็นแนวคิดแบบฟรอยด์ที่มีพื้นฐานทางด้านจิตวิทยาโดยเน้นที่การปลดปล่อยหรือบรรเทาความตึงเครียดเพราะในทางจิตวิทยาการปลดปล่อยความเครียดด้วยการหัวเราะนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการบรรเทาอารมณ์ที่ดี

แนวคิดทางภาษาศาสตร์ซึ่งสังคมมีผู้ศึกษาเรื่องความไม่ตลกด้วยเช่นกัน ดังที่เบลล์ (Bell, 2009) ศึกษาถ้อยคำตลกที่คนฟังไม่รู้สึกตลก โดยพิจารณาจากตัวแปรทางสังคมได้แก่ อายุ เพศ และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น

4. การศึกษาวัฒนธรรมตลกในภาษาไทย

การศึกษาวัฒนธรรมตลกในภาษาไทยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากภาษาพูด มีทั้งการศึกษาการใช้ภาษา กลวิธีทางภาษา และทัศนคติของการสื่อสารมณัชน กลุ่มแรกเป็นการศึกษาการใช้ภาษา โดยเก็บข้อมูลจากละครประเภทตลกสถานการณ์ (situation comedy) เช่น การศึกษากลวิธีสื่อสารมณัชนในละครตลกสถานการณ์ของไทยของจันทิมา หวังสมโชค (2549) หรือการศึกษาจากมุขปาฐะหรือเพลง เช่น การศึกษาความตลกในนิทานตลกพื้นบ้านล้านนา: การศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ของเฉลิมชัย พาราสุข (Parasuk, 2008) และการศึกษาจากการแสดงตลก เช่น การใช้ภาษาเพื่อสร้างมณัชนในเพลงตลกคำเมือง: การศึกษาตามแนววรรณคดีและวัฒนธรรมปฏิบัติศาสตร์ของวรรณรินทร์ วินิจกิจเจริญ (2547) กลุ่มที่สองเป็นการศึกษากลวิธีทางภาษา ซึ่งเก็บข้อมูลจากการแสดงตลกและนักแสดงตลก เช่น งานวิจัยของดุษฎี กองสมบัติ (2546) ที่ศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีการใช้ภาษาในการแสดงตลกอีสาน งานวิจัยของชนัญญา ไยล่อ (2544) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารมณัชนของนักแสดงตลก "รายการโทรทัศน์ก่อนบ่ายคลายเครียด" และกลุ่มที่สามเป็นการศึกษาทัศนคติ เช่นงานวิจัยของสิระ สุวรรณพันธุ์ (2550) ที่ศึกษาเรื่องทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อโฆษณาแฝงในละครตลกตามสถานการณ์ (ซีทคอม): กรณีศึกษาละครในเครือบริษัทเอ็กแซ็กท์ จำกัด จากตัวอย่างการศึกษาที่สื่อสารมณัชนในภาษาไทยข้างต้นนี้ จะเห็นว่าส่วนใหญ่ศึกษาการใช้ภาษา ส่วนการศึกษากลวิธีการใช้ภาษาไม่ได้เน้นวัฒนธรรมใดๆ ในขณะที่บทความนี้มุ่งศึกษาเฉพาะวัฒนธรรมเสียดสีในเพลงน้อยซึ่งกลวิธีที่ใช้การสื่อสารมณัชนต่างๆ ของวัฒนธรรมเสียดสีน่าจะมีลักษณะที่เฉพาะ

5. วิธีการ

บทความนี้มีวิธีการดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการเก็บข้อมูล ขั้นตอนการคัดเลือกข้อมูล และขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

ขั้นตอนนี้เป็นการดำเนินการเก็บข้อมูล สํารวจและรวบรวมข้อมูลจากการแสดงของคณะจําวัดหน้าม่านในรายการคุณพระช่วย โดยสุ่มตัวอย่างจากเว็บไซต์ www.youtube.com จํานวน 40¹ ตอน และนํามาถ่ายถอดเสียงเป็นอักษรภาษาไทยตามเสียงของผู้แสดง

5.2 ขั้นตอนการคัดเลือกข้อมูล

ในขั้นตอนการคัดเลือกข้อมูลนี้ข้อมูลที่ถูกถอดเสียงเป็นอักษรแล้วมาคัดเลือกเฉพาะถ้อยคำที่มีผู้ชมในห้องส่งและผู้วิจัยหัวเราะ ทั้งนี้เพราะการหัวเราะของผู้ชมในห้องส่งเพียงอย่างเดียวนั้นอาจไม่เพียงพอเพราะผู้ชมที่นั่งชมอยู่ในสตูดิโอนั้นมักจะมีคนนำบอกให้ผู้ชมทำ เช่นการปรบมือ เป็นไปได้ว่าการหัวเราะก็อาจเป็นการชี้นำของเจ้าหน้าที่ในห้องส่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์การนำถ้อยคำที่ทั้งผู้ชมในห้องส่งและผู้วิจัยหัวเราะตรงกันมาวิเคราะห์ถ้อยคำเพื่อแบ่งประเภทของวัจนกรรมโดยใช้เกณฑ์ 1 ผลัดถือเป็น 1 วัจนกรรม จากนั้นคัดเลือกข้อมูลที่เป็นเฉพาะวัจนกรรมเสียดสีตามเกณฑ์เรื่องเงื่อนไขเหมาะสมและหลักความร่วมมือของไกรยซ์ดังกล่าวในข้างต้น

5.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการคัดเลือกทั้งหมด ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษา โดยการพิจารณาจากรูปภาษาและวัจนกรรมของถ้อยคำเป็นหลัก

¹ ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมจากการนำเสนอปากเปล่าอีกจํานวน 20 ตอน

6. กลวิธีทางภาษาในวัจนกรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขัน

จากการศึกษาพบกลวิธีในวัจนกรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขันของ เพลงน้อยในการแสดงจำอวดหน้าม่านของรายการคุณพระช่วย 6 กลวิธี ได้แก่

การใช้ถ้อยคำเชิงคำถามวาทศิลป์

การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบ

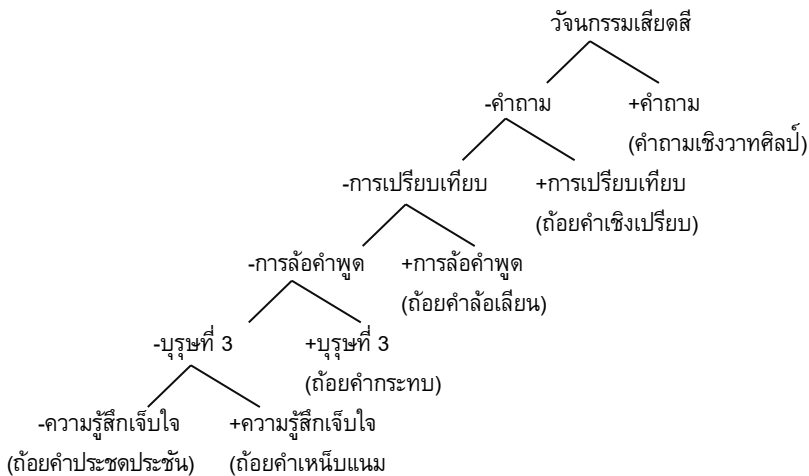
การใช้ถ้อยคำล้อเลียน

การใช้ถ้อยคำกระทบ

การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม และ

การใช้ถ้อยคำประชดประชัน

กลวิธีทางภาษาเหล่านี้สามารถแสดงด้วยค่าทวิลักษณ์ (binary value) ดัง แผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1. แสดงมิติความต่างของกลวิธีทางภาษาในวัจนกรรมเสียดสี เพื่อสร้างความตลกขบขัน

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงมิติความต่างของกลวิธีทั้ง 6 กลวิธีใน วัจนกรรมเสียสละซึ่งพิจารณาจากรูปภาษาและเจตนาของผู้แสดง กล่าวคือกลวิธีที่ พิจารณาตามเกณฑ์ของรูปภาษา ได้แก่ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ การใช้ถ้อยคำเชิง เปรียบ การใช้ถ้อยคำล้อเลียน ด้วยมิติความต่าง 2 มิติได้แก่ การใช้รูปประโยค คำถามซึ่งแทนคำด้วย $\pm$ คำถาม และการเปรียบเทียบความหมายซึ่งแทนคำด้วย $\pm$ การเปรียบเทียบ ส่วนกลวิธีที่พิจารณาตามเกณฑ์วัจนกรรม ได้แก่ การใช้ถ้อยคำ กระทบ การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม และการใช้ถ้อยคำประชดประชัน ซึ่งแตกต่างกัน ด้วยมิติความต่าง 3 มิติ ได้แก่ การล้อหรือเลียนคำพูดของอีกฝ่ายซึ่งแทนคำด้วย $\pm$ การล้อคำพูด การเน้นเจตนาสื่อกับบุรุษสรรพนามที่สามซึ่งแทนคำด้วย $\pm$ บุรุษที่ 3 และการทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเจ็บใจซึ่งแทนคำด้วย $\pm$ ความรู้สึกเจ็บใจ

6.1 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีที่ผู้พูดมีเจตนาวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่น ด้วยการใช้อยู่คำที่บ่งชี้ข้อผิดพลาดความบกพร่องหรือจุดอ่อนของผู้อื่น โดยถ้อยคำ นั้นๆ มีรูปภาษาเป็นประโยคคำถามแต่เป็นประโยคคำถามที่ไม่ได้ต้องการคำตอบ ใดๆ กลวิธีนี้สอดคล้องกับคำจำกัดความของไอลี (Ilie, 1994, p. 128) อ้างในเชฟเฟอร์ (Schaffer, 2005, p. 434) ที่กล่าวถึงคำถามเชิงวาทศิลป์ว่าเป็นคำถามที่ใช้เพื่อสื่อไป ถึงความต้องการของผู้พูดและเป็นถ้อยคำที่บอกนัยบางประการและสามารถชักนำผู้ฟัง ให้ยอมรับหรือสำเหนียกถึงความต้องการของผู้พูดได้ นอกจากนี้ เชฟเฟอร์ (Schaffer, 2005, p. 450) ยังได้กล่าวว่า การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ที่ก่อให้เกิดความ ตลกขบขันนั้นไม่ได้เกิดจากตัวถ้อยคำหรือรูปภาษา แต่เป็นเพราะความไม่คุ้นเคยต่อ กลวิธีการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เองที่ไม่ได้เป็นสิ่งที่ปกติทั่วไปที่ผู้พูดและผู้ฟังมี ร่วมกันดังตัวอย่างที่ (1)

(1) 1 น. : ยาย ถามว่ายายจะลงไหน

→ 2 ย. : อ้าวก็ลงบันไดหลัง แล้วบันไดข้างๆ มีลิงหรือไง

(ตอน รดสองแถว (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

จากตัวอย่างจะเห็นว่าในผลัดที่ 2 เป็นถ้อยคำที่มีประโยคคำถามโดยใช้คำว่า “หรือไง” แต่ถ้อยคำนี้เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ และเป็นวัจนกรรมเสียดสีที่แสดงความรู้สึกของผู้พูดโดยบ่งชี้ความผิดพลาดของผู้ฟังและผู้พูดตั้งใจใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายต่างกับความหมายของถ้อยคำเพื่อให้ผู้ฟังตีความเอง ถ้าพิจารณาความหมายของถ้อยคำที่ขีดเส้นใต้จะเห็นได้ว่าผู้แสดงทั้งผู้พูดและผู้ฟังต่างก็ทราบอยู่แล้วว่ารถสองแถวไม่มีบันไดด้านข้าง ถ้อยคำดังกล่าวจึงเป็นถ้อยคำที่ละเมิดหลักคุณภาพ ถ้อยคำนี้จึงทำให้ผู้ชมรู้สึกตลกขบขันได้

- (2) 1 น. : เห็นว่าอยู่คนเดียวคงจะเหงา ยายไม่มีลูกเต้าเลยหรือคุณยาย
 2 ย. : อ้อมีลูกชายสองคนพี่น้อง อีกคนอยู่ระยอง คนน้องอยู่เชียงใหม่
 ไอ้คนพี่อยู่ระยอง คนน้องอยู่เชียงใหม่ ลำบากใจจริงๆ ไอ้หนู
 ยายไม่รู้จะไปอยู่กับลูกคนไหน อีกคนก็จะให้ไปอยู่ระยอง
 อีกคนหนึ่งขอร้องให้ไปอยู่เชียงใหม่
 3 น. : นาอิจฉาที่ลูกแย่งกันดูแล
 4 ย. : โอ๊ยไอ้ทิดแกก็ยังไม่เข้าใจ ไอ้คนอยู่เชียงใหม่จะให้ไปอยู่ระยอง
 ไอ้คนที่อยู่ระยองจะให้ไปอยู่เชียงใหม่ โหน่น
 → 5 พ. : นงเอ๋ย พวงอยากทราบ เล่นคนแก่ชักป้าบมันจะบาปไหม
 (ตอน ทักทาย (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

จากตัวอย่าง (2) จะเห็นว่าในผลัดที่ 5 แม้รูปประโยคจะเป็นคำถาม แต่ผู้พูดก็ไม่ได้ต้องการคำตอบว่าบาปหรือไม่บาป แต่ผู้พูดต้องการบ่งชี้ว่า ถ้อยคำของ ย. ดังนั้นในถ้อยคำของผลัดที่ 5 ของ พ. นั้นจึงเป็นวัจนกรรมเสียดสีเท่านั้นไม่ใช่คำถาม

กลวิธีการใช้ถ้อยคำเชิงวาทศิลป์ นอกจากจะเป็นการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบด้วยเจตนาวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นแล้ว มักปรากฏเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ปกติโดยทั่วไปในชีวิตประจำวันไม่ใช่ถามในสังคมไทย

6.2 การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบ

การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบหมายถึงกลวิธีที่ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่มีเจตนาเสียดสีด้วยการบ่งชี้ข้อผิดพลาดความบกพร่องหรือจุดอ่อนของผู้อื่นโดยการเปรียบเทียบ กล่าวคือมีการใช้ถ้อยคำที่นำความผิดพลาดผู้อื่นมาเปรียบกับสิ่งที่ไม่ดีหรือคำต้องห้าม (taboo) หรือคำที่มีความหมายในเชิงลบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (3) 1 ย. : เอ๊ย ใจร้ายว่าใจร้าย ผู้หญิงใส่ชุดผู้ชายก็ดูดี จะใส่ก็ใส่ดูได้
ถ้าฉันใส่ชุดผู้หญิง

2 พ. : “ฮ้า”

3 ย. : ถ้าหากว่าฉันใส่ชุดผู้หญิง

→ 4 พ. : ถ้าหากแกใส่จริง ๆ คงเหมือนกะเทยควาย

(ตอน หญิงชายใครสบายกว่ากัน (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ในถ้อยคำของผลัดที่ 4 ของ พ. มีการเปรียบเทียบ โดยใช้คำกริยาแสดงการเปรียบเทียบคือคำว่า “เหมือน” โดยนำลักษณะของผู้ฟังเปรียบเทียบกับควาย ในถ้อยคำนี้มีความหมายว่าถ้า ย. ใส่ชุดของผู้หญิงจะไม่สวยและน่าเกลียดเหมือนกะเทยที่มีร่างกายใหญ่โตไม่สวย ซึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยคำที่มีความหมายในเชิงลบและทำให้ผู้ชมรู้สึกขบขัน

- (4) 1 น. : หุ่นก็จ้าม่วงดงามไปหมด เห็นแล้วแทบจะอดใจไม่ไหว

2 พ. : ฉันก็อดใจไม่ไหว เตี้ยวปัด เตี้ยวปัด

3 ย. : เตี้ยวก็ปล้ำ

4 พ. : เตี้ยวถีบให้คว่ำหงายท้องหงายไส้

→ 5 ย. : แกก็หล่อตายแล้วอีตาบ้า ดูซิแก่กว่าปู่ย่าตายาย แกนี่มันเหี่ยว
ย่นเล็บ รูปร่างเหมือนเห็บนั่งร้องไห้

(ตอน เจ้าหญิงผมหอม (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

จากตัวอย่างถ้อยคำของ ย. ในผลัดที่ 5 ที่ขีดเส้นใต้เป็นการเปรียบเทียบ โดยใช้คำกริยา “เหมือน” โดยนำลักษณะรูปร่างของผู้ฟังมาเปรียบกับเห็บซึ่งเป็นสัตว์ที่

น่าเกลียด และกิริยาที่เห็บไม่น่าจะกระทำคือการนั่งร้องไห้ ซึ่งโดยทั่วไปการเปรียบเทียบในลักษณะนี้จะไม่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จึงทำให้เกิดความตลกขบขัน

กลวิธีการใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบมักใช้สิ่งที่เป็นแบบเปรียบเทียบเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน หรือเป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใดใช้เปรียบเทียบในสังคมไทย ดังในตัวอย่าง (3) และ (4)

6.3 การใช้ถ้อยคำล้อเลียน

การใช้ถ้อยคำล้อเลียนเป็นกลวิธีการกล่าวถ้อยคำที่เลียนแบบถ้อยคำหรือล้อเลียนพฤติกรรมของผู้อื่นโดยการกล่าวซ้ำในสิ่งที่ผู้อื่นพูดมาแล้วหรือกล่าวถึงพฤติกรรมซ้ำกับที่ผู้อื่นกล่าวมาแล้วโดยมีเจตนาเสียดสี ดังแสดงในตัวอย่าง (5)

- (5) 1 ย. : เปิดไฟเขาให้เปิดที่หลอดวง เปิดที่หลอดหลายดวงมันจะเปลืองไฟ
 2 พ. : “อ้าว มันไม่เหมือนรีดผ้าเธอ”
 3 ย. : “ไม่เหมือน”
 → 4 น. : เวลามีคนตาย กองไว้นานๆ ไ่ว่เผลารวมกันจะได้ไม่เปลืองไฟ

(ตอน ประหยัด (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ตัวอย่างนี้เป็นการเลียนแบบผลัดที่ 1 ที่กล่าวถึงการประหยัดพลังงาน โดยแนะนำให้เปิดไฟฟ้าที่หลอดและในผลัดที่ 4 เป็นการล้อเลียนด้วยการแสดงความคิดเห็นว่าถ้ามีคนตายก็ควรจะเผลารวมกันหลายๆ คนจะได้ไม่เปลืองเชื้อเพลิงซึ่งเป็นการเลียนแบบพฤติกรรมการประหยัดไฟฟ้าถ้อยคำนี้ตลกขบขันเพราะทุกคนต่างก็รู้ว่าในความเป็นจริงไม่สามารถกระทำได้

- (6) 1 น. : อย่ามัวแต่เถียงกัน อ้าวไอ้ตุ๊กแกตัวนั้นมันไปไหน
 2 ย. : อ้อ ตุ๊กแกตัวนั้นมันให้คนซื้อหอย เขาว่ารวยกันไปหลายราย
 3 พ. : บ้านเลขที่ 79 หอยออก 79 เห็นมัยเล้า แม่้นใหม่
 → 4 ย. : คนที่ให้หอยที่แน่ๆ จำแบบตุ๊กแกเข้าไว้ ถ้าจะให้หอยให้ถูกทุกตัว แกก็ต้องห้อยหัวมาให้

(ตอน น้อยข่าว (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ตัวอย่างนี้ถ้อยคำในผลัดที่ 4 ของ ย. เป็นกลวิธีการใช้ถ้อยคำล้อเลียนโดยการเลียนแบบพฤติกรรมของตุ๊กแกที่ น. พุดไว้ในผลัดที่ 1 ถ้อยคำนี้ตลกเพราะผู้ชมรู้ว่าจริง ๆ ไม่มีใครกระทำ นอกจากนี้การกระทำดังกล่าวยังไม่เกี่ยวข้องกับการไปหว่ายแม่หรือไม่แม่นอีกด้วย

กลวิธีการใช้ถ้อยคำล้อเลียน ในข้อมูลส่วนใหญ่เป็นการนำเรื่องราวหรือสถานการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยมาใช้ล้อเลียน ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความคิดความรู้สึกของคนในสังคม

6.4 การใช้ถ้อยคำพูดกระทบ

การใช้ถ้อยคำพูดกระทบเป็นกลวิธีที่ผู้พูดมีเจตนาวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นด้วยการบ่งชี้ข้อผิดพลาดความบกพร่องหรือจุดอ่อนของผู้อื่น และมีเจตนาบังความบกพร่องหรือผิดพลาดของผู้อื่นโดยใช้ถ้อยคำกล่าวถึงผู้อื่นแต่มีเจตนาซ่อนอยู่เพื่อสะท้อนถึงความบกพร่องนั้นโดยตรง ดังนั้นในการใช้กลวิธีนี้มักจะมีการกล่าวถึงผู้อื่นหรือวิพากษ์บุคคลที่สามเสมอ ดังตัวอย่าง (7)

- (7) 1 น. : ก็พอไม่เจอใครก็เข้าไปดอนเมือง “เออ” ไม่รู้ไปด้วยเรื่องอะไร
 2 พ. : อยู่ดอนเมืองชะหลายวัน เพราะคิดว่าที่นั่นน่าจะคงอยู่สบาย
 → 3 ย. : เพราะมีถุงยังชีพเหลือเพื่อ มีทั้งเรือเสื้อผ้าเหลือใช้

(ตอน ประวัติน้องน้ำ (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

จากตัวอย่างนี้เป็นการเล่าเรื่องน้ำท่วมในปี 2554 โดยเล่าถึงว่าน้ำท่วมถึงดอนเมืองซึ่งเป็นศูนย์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมของรัฐบาลและที่ศูนย์นี้มีข้าวของที่ประชาชนบริจาคมากมายแต่ต้องจมน้ำเสียหายเพราะรัฐบาลไม่ได้นำไปแจกจ่ายให้กับประชาชน ดังนั้นแม้ในถ้อยคำไม่ได้กล่าวถึงรัฐบาลแต่ถ้อยคำในผลัดที่ 3 นี้มีเจตนาเพื่อเสียดสีรัฐบาลโดยตรงด้วยกลวิธีการใช้ถ้อยคำกระทบเพื่อให้สะท้อนถึงการกระทำของรัฐบาลว่าประชาชนเกิดความรู้สึกไม่ดีกับความไม่ใส่ใจของรัฐบาล และถ้าพิจารณาในแง่ของความหมายบ่งชี้โดยนัยจะพบว่าถ้อยคำนี้จะเมิดหลักคุณภาพ

กล่าวคือถุงยังชีพหรือเรือและเสื้อผ้ายังมีอยู่จริง แต่ทุกอย่างจมน้ำ ไม่สามารถนำมาใช้ได้

- (8) 1 ย. : ก็ไอ้ที่พระนั่งเทศน์เขาเรียกธรรมมาสน์ ไม่ใช่พระแฉ่ค้ออาด
ทำมาดชะที่ไหน
- 2 น. : เดียวนี้พระปลอมกับพระจริง มันดูยากยิ่งแยกแยะไม่ได้ พระ
จริงพระปลอมเหมือนกันไปหมด มันน่าออกกฎกันเสียใหม่ พระ
ปลอมให้โกนหัวแค่ครั้งเดียว ให้หม่จิวรเหลืองเขี้ยวจะได้จำได้
(ตอน เรื่องของพระ (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ตัวอย่างนี้ในผลัดที่ 2 ถ้อยคำของ น. เป็นการใช้ถ้อยคำกระทบ เพื่อจะ
สะท้อนหรือบ่งชี้พฤติกรรมไม่ดีของพระสงฆ์ในปัจจุบัน โดยการกล่าวถ้อยคำกระทบ
ถึงพระชื่อดังที่มีพฤติกรรมไม่ดีและสึกจากพระสงฆ์ แต่ไม่ถอดจีวร และเปลี่ยนจีวร
เป็นสีเขี้ยว การกล่าวถ้อยคำนี้ไม่ได้เจตนาบอกกล่าวให้พุทธศาสนิกชนทราบว่
เป็นพระหรือเปล่าโดยพิจารณาจากสีของจีวรแต่อย่างใด หากแต่ต้องการ
วิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของพระสงฆ์เป็นสำคัญ

กลวิธีการใช้ถ้อยคำกระทบเป็นการนำเรื่องที่โดยปกติในสังคมไทยจะไม่
กล้ากล่าวถึงหรือแสดงความคิดเห็น เช่นชนชั้นปกครองหรือพระสงฆ์ที่คนไทยให้
ความเคารพมาก ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความขัดแย้ง เพราะเรื่องความเชื่อเป็นสิ่งที่
สร้างความขัดแย้งได้ง่าย

6.5 การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม

การใช้ถ้อยคำเหน็บแนมเป็นกลวิธีที่ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่มีเจตนาวิพากษ์วิจารณ์
ผู้ฟังด้วยการบ่งชี้ข้อผิดพลาดความบกพร่องหรือจุดอ่อนของผู้ฟังเป็นหลัก กล่าวคือ
เป็นการกล่าวถ้อยคำเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกไม่ดีกับถ้อยคำ ดังตัวอย่างนี้

- (9) 1 พ. : สวัสดิ์ครับท่านผู้ฟัง ส่งเสียงดัง ๆ (น. ผลัก พ.) “เฮ้ย” ใคร
2 ย. : มายืนให้ตีๆ แล้วก็ร้องอีกที แล้วก็ร้องไป ร้องไปสละก็ร้องไป
3 พ. : สวัสดิ์ครับท่านผู้ฟัง ส่งเสียงดัง ๆ (น. ผลัก พ.) “เฮ้ย” ใครอะ

- 4 ย. : เป็นอะไรไม่มีสมาธิ เอาดี เอาดี ร้องให้ได้ เดี่ยวร้องเดี่ยวหยุด
 เดี่ยวหยุดเดี่ยวร้อง เดี่ยวก็สะดุดหงายท้องเดี่ยวก็กินไก่อะ
 (ตอน แยกวง (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ในตัวอย่างจะเห็นว่า ถ้อยคำ “สะดุดหงายท้องเดี่ยวก็กินไก่อะ” มีเจตนาบ่งชี้ว่าผู้ฟังเป็นสุนัข เพราะมีความเชื่อโบราณว่าไม่ให้เอาสุนัขหงายท้อง เพราะจะทำให้สุนัขตัวนั้นจะนิสัยเสียชอบกินไก่ และจะกินไก่ที่เลี้ยงไว้หมด ดังนั้นถ้อยคำนี้จึงเป็นกลวิธีที่ผู้พูดเจตนาให้ผู้ฟังรู้สึกไม่ดีกับถ้อยคำนี้ แต่เนื่องจากเป็นการแสดงเพื่อสร้างความตลกขบขันความรู้สึกไม่ดีจึงไม่ได้เกิดขึ้นจริง

- (10) 1 น. : ทำประกันไว้เถิด มันถึงจะดี เพราะเขามีข้อเสนอมากมาย
 2 ย. : อย่างเช่นไอแคว็ก จ่ายสามหมื่น
 3 พ. : อู้ย ถ้าไอทั้งคีนก็รวยตาย
 → 4 ย. : ไอทั้งคีนรวยแน่ แต่มีข้อแม้ว่าแกต้องตาย
 (ตอน ชีวิตคิดระวัง (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงกลวิธีการใช้ถ้อยคำเหน็บแนมเรื่องการทำประกันชีวิต โดยในผลัดที่ 3 พ. แสดงความเห็นถึงคำพูดของ ย. ในผลัดที่ 2 ส่วนถ้อยคำในผลัดที่ 4 ของ ย. ก็ใช้กลวิธีการใช้ถ้อยคำเหน็บแนมด้วยเช่นกัน โดยใช้ความตายมาทำให้ผู้ฟังคือ พ. ให้รู้สึกไม่ดี

กลวิธีการใช้ถ้อยคำเหน็บแนมมีลักษณะเช่นเดียวกับกลวิธีอื่นๆ ที่ผู้แสดงมักนำเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมไทยไม่กล่าวถ้อยคำเช่นนี้ในชีวิตประจำวันมาใช้ ดังในตัวอย่าง เรื่องความตาย สำหรับสังคมไทยถือว่าเป็นเรื่องต้องห้ามไม่ควรพูด เป็นต้น

6.6 การใช้ถ้อยคำประชดประชัน

การใช้ถ้อยคำประชดประชันเป็นกลวิธีที่มีเจตนาเสียดสีโดยสื่อความหมายที่ตรงข้ามกับความหมายประจำรูปของถ้อยคำ ดังที่เบอร์เกอร์ มุลเกน และ เชลเลน (Burgers, Mulken, and Schellens, 2012, p. 231) กล่าวถึงว่า การประชด

ประชันในการพูดสื่อสารเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชีวิตประจำวัน โดยอ้างถึงกิบ (Gibbs, 2000) ว่า ในการสนทนากับเพื่อนเราใช้การประชดประชันประมาณร้อยละ 8 และพวกเขายังอ้างถึงวาเลนและคณะ (Whalen et al, 2009) ว่ามีการประชดประชันในจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ที่ส่งถึงเพื่อนประมาณร้อยละ 7.4 นอกจากนี้ แนช (Nash, 1985, p. 152) ยังกล่าวว่า การประชดประชันเป็นสืลหลักของเรื่องตลกอีกด้วย ดังนั้น กลวิธีนี้จึงเป็นกลวิธีที่ปรากฏมาก และในการศึกษานี้กลวิธีการใช้ถ้อยคำประชดประชันสามารถแยกเป็นกลวิธีย่อย 2 กลวิธี ดังนี้

6.6.1 การใช้ถ้อยคำที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงไม่ได้ ดังตัวอย่าง (11)

- (11) 1 พ. : ในห้องมีอะไร
 2 ย. : มีเด็ก
 3 พ. : ปลอยให้เด็กวิ่งเข้าไปได้อย่างไร
 4 ย. : ไปนั่งถ่างขาซักผ้าละมัง
 → 5 พ. : ดีเด็กไม่ควากะมังวิ่งเข้าไป

(ตอน ทหารหลวงเมีย (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ตัวอย่างนี้ถ้อยคำในผลัดที่ 5 เป็นสิ่งที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง ทั้งนี้เพื่อประชดประชัน ย. ที่กล่าวถ้อยคำในผลัด 4 ซึ่งกล่าวในสิ่งที่เป็นไปได้ก่อน

6.6.2 การใช้ถ้อยคำที่ขัดแย้งกับบริบท ดังตัวอย่าง (12)

- (12) 1 ย. : หมาเรื่อนนอนข้างถนน ผู้คนไม่ค่อยสนใจ
 2 น. : คนไทยชอบหมาต่างชาติ แต่ว่าต่างชาติชอบหมาไทย
 3 พ. : หนึ่งชีวิตหนึ่งวิญญาณแลกกับกะถังกะมังอันไม่เท่าไร
 → 4 ย. : ถึงหมาไทยเคยไร้ค่า แต่กลับมาเป็นหมาเศรษฐกิจไป

เป็นสินค้าส่งออกเสียแล้วหรือหมา นี่แหละคุณค่าหมาไทย

(ตอน หมาหมา (เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์, ม.ป.ป.))

ผลัดที่ 4 ในถ้อยคำ “นี่แหละคุณค่าหมาไทย” เป็นถ้อยคำที่ใช้ประชดประชันในลักษณะที่ขัดแย้งกับบริบทในผลัดที่ 3 กล่าวคือ ย. กล่าวถ้อยคำประชดประชัน พ.

เพื่อป้องกันข้อบกพร่องของคนในสังคมที่ไม่ช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงอย่างสุนัข ที่สุนัขไทยถูกนำไปแลกกับถังหรือกะละมัง ซึ่งราคาถูก แล้วถูกส่งไปขายในประเทศเพื่อนบ้าน แต่ใช้ถ้อยคำที่ว่าสุนัขไทยมีคุณค่ามากเพราะเป็นสินค้าส่งออกที่มีราคาซึ่งตรงข้ามกับความเป็นจริงหรือบริบทที่กล่าวมาก่อนในผลัดที่ 3 ที่กล่าวถึงราคาชีวิตของสุนัขมีค่าแค่เพียงราคาถังหรือกะละมัง 1 ใบเท่านั้น

กลวิธีการใช้ถ้อยคำประชดประชันเป็นกลวิธีที่ต้องตีความตรงข้ามกับถ้อยคำและการใช้ถ้อยคำประชดประชันในการแสดงส่วนใหญ่จะเป็นการประชดในเรื่องที่เกิดขึ้นจริงไม่ได้ และทุกคนในสังคมไทยก็ทราบเป็นอย่างดีเช่นกัน และจากข้อมูลทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความคิดของคนในสังคมไทยได้ส่วนหนึ่งเช่นกัน ดังจะกล่าวต่อไปในส่วนสรุปและอภิปราย

7. สรุปและอภิปราย

วรรณกรรมเสียดสีเป็นวรรณกรรมที่เด่นที่สุดในการใช้ภาษาเพื่อสร้างความตลกขบขันซึ่งมีกลวิธีทางภาษา 6 กลวิธี ได้แก่ การใช้ถ้อยคำเชิงคำถามวาทศิลป์ การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบ การใช้ถ้อยคำล้อเลียน การใช้ถ้อยคำกระทบ การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม และการใช้ถ้อยคำประชดประชัน และจากผลการศึกษากลวิธีที่ปรากฏมากที่สุดคือการใช้ถ้อยคำประชดประชันและยังเป็นกลวิธีเดียวที่มีกลวิธีย่อยการใช้ถ้อยคำประชดประชันเป็นกลวิธีที่มีเจตนาในการสื่อความหมายที่ตรงข้ามกับรูปภาษาของถ้อยคำ และละเมิดหลักคุณภาพซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของมอร์ริส (Morreall, 1987, p. 130) ที่กล่าวไว้ว่า ถ้ามีการละเมิดความคาดหวังเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความตลกขบขันจะเกิดขึ้นจากการละเมิดนั้นๆ และงานของณัฐพร พานโพธิ์ทอง (Panpothong, 1996, p. 24) อ้างถึงในสุจริตลักษณ์ ตีผลดง (2549, น. 55) ยังได้กล่าวถึงประเภทของการพูดประชดในภาษาไทย 2 ประเภท ได้แก่ การพูดประชดที่เป็นความหมายบ่งชี้โดยนัยจากการสนทนา (Verbal Irony as Conversational Implicature) และการพูดประชดที่เป็นความหมายบ่งชี้โดยนัยตามแบบแผน (Conventionalized Ironic Implicature) อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ตลกหรือไม่ตลกอาจไม่ได้เกิดในมิติ

ของการใช้วัจนกรรมหรือกลวิธีทางภาษาเพียงอย่างเดียว แต่ถ้าพิจารณาทฤษฎีตกลงขบขันที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นทั้งสามทฤษฎีจะเห็นว่ากลวิธีทางภาษาต่างๆ ที่ยกตัวอย่างมานี้ต่างก็แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้ากันของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นขณะนั้น ซึ่งจากข้อมูลโดยส่วนใหญ่ลักษณะของการใช้ถ้อยคำจะเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานของสังคมไทย (norm) นอกจากนี้ยังมีการแสดงความเหนือกว่าอีกฝ่ายร่วมด้วย และท้ายที่สุดคือเจตนา คือการให้ความบันเทิงซึ่งเป็นการต้องการปลดปล่อยความรู้สึกบางประการของผู้ชมได้ โดยผ่านกลวิธีทางภาษาของผู้แสดงซึ่งต้องร้องหรือด้นเป็นกลอนด้วยภาษาที่มีฉันทลักษณ์เฉพาะ กล่าวคือมีการใช้สัมผัสและใช้ภาษาอย่างมีศิลปะในขณะเดียวกันก็สร้างความตลกขบขันอีกด้วย ดังนั้นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงที่มีเอกลักษณ์ประเภทนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการแสดงตลกหรือหัตถ์ศิลป์ในลักษณะเช่นนี้ไม่น่าจะปรากฏในสังคมอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- จันทิมา หวังสมโชค. (2549). *กลวิธีสื่อสารอารมณ์ขันในละครตลกสถานการณ์ของไทย* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ชนัญญา ไยลลอ. (2544). *การสื่อสารอารมณ์ขันของนักแสดงตลก "รายการโทรทัศน์ก่อนบ่ายคลายเครียด"* (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ดุษฎี กองสมบัติ. (2546). *การวิเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีการใช้ภาษาในการแสดงตลกอีสาน* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- นันทนัย ประสานนาม. (2548). *เรื่องสั้นแนวเสียดสีของไทยระหว่าง พ.ศ.2535-2545: แนวคิดและกลวิธี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

- วรรณรินทร์ วินิจกิจเจริญ. (2547). *การใช้ภาษาเพื่อสร้างอารมณ์ขันในเพลงตลก คำเมือง : การศึกษาตามแนววรรณศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์ (ผู้ผลิตรายการ). (ม.ป.ป.). *จำอวดหน้าม่าน ในรายการคุณพระช่วย [รายการโทรทัศน์]*. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม – 31 สิงหาคม พ.ศ.2555 จาก <http://www.youtube.com>.
- สิระ สุวรรณพันธุ์. (2550). *ทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อโฆษณาแฝงในละครตลกตามสถานการณ์ (ซีทคอม): กรณีศึกษาละครในเครือข่ายบริษัทเอ็กแซ็กท์จำกัด* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สุจิตลักษณ์ ดีผดุง. (2549). *วัจนปฏิบัติศาสตร์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- Attardo, S. (1994). *Linguistic theories of humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Bell, N.D. (2009). Responses to failed humor. *Journal of Pragmatics*, 41, 1825-1836.
- Burgers, C., Mulken, M. V., & Schellens, P. J. (2012). Type of evaluation and marking of irony: The role of perceived complexity and comprehension. *Journal of Pragmatics*, 44, 231–242.
- Gibbs Jr., R.W. (2000). Irony in talk among friends. *Metaphor and Symbol*, 15(1–2), 5–27.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J.L. Morgan (Eds.), *Speech Acts* (pp. 41-58). New York: Academic Press.
- Ilie, C. (1994). What else can I tell you? A pragmatic study of English rhetorical questions as discursive and argumentative acts. *Stockholm Studies in English*, 72. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Kotthoff, H. (2000). Gender and joking: On the complexities of women's image politics in humorous narratives. *Journal of Pragmatics*, 32, 55-80.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mio, J. S., & Graesser, A. C. (1991). Humor, language, and metaphor. *Metaphor and Symbolic Activity*, 6(2), 87–102.
- Morreall, J. (1987). *The philosophy of laughter and humor*. New York: SUNY.
- Nash, W. (1985). *The Language of Humour*. USA: Longman Group Limited.
- Norrick, N.R. (2000). *Conversational Narrative*. USA: John Benjamins Publishing Company.
- Norrick, N.R. (2003). Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics*, 35, 1333–1359.
- Panpothong, N. (1996). *A pragmatic study of verbal irony in Thai* (Unpublished doctoral dissertation). University of Hawaii, Hawaii.
- Parasuk, Chalermchai. (2008). *Humor in Lan Na jokes: a lingusitic study* (An independent study submitted to the Graduate School, in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Arts in English, The Graduate School). Chiang Mai University, Chiang Mai.
- Ross, A. (1998). *The language of humour*. London: Routledge.
- Rossen-Knill, D. F, & Henry, R. (1997). The pragmatics of verbal parody. *Journal of Pragmatics*, 27, 719-752.
- Schaffer, D. (2005). Can rhetorical questions function as retorts? Is the Pope Catholic? *Journal of Pragmatics*, 37, 433–460.
- Searl, J. R. (1969). *Speech act: An essays in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whalen, J.M., Pexman, P.M, & Gill, A.J. (2009). Should be fun—not! Incidence and marking of nonliteral language in e-mail. *Journal of Language & Social Psychology*, 28(3), 263–280.